

JUHA SILTALA

Missä tutkimuksellinen arvonlisä

Juhana Vartiainen arvioi edellisessä numerossa Juha Siltalan teoksen *Työelämän huonontumisen lyhyt historia* (s. 537–547). Siltala vastaa Vartiaiselle.

■ Kiitän Juhana Vartiasta *Työelämän huonontumisen lyhyen historiani* (2004) paneutumista osoittavasta arvioinnista. Koska kirjani ei ensisijaisesti ollut taideteos, tekijä voinee jälkepäin selitellä, mitä sillä aikoi sanoa.

Vartiaisen kritiikki kohdistuu pääasiassa tilastoja kuvittavan haastatteluaineiston valikoituneisuuteen. Hän jää kaipaamaan ”tutkijan tuottamaa arvonlisää” aineiston analyysin suhteen. Vartiainen katsoo 1990-luvun murroksessa kovimmin kolhittujen kerroksen sävyttävän koko kirjan tunnelmaa muusta aineistopohjasta riippumatta.

En ole pohjannut mitään argumentteja näihin epäedustaviksi myöntämiini kokemustarinoihin. ”Arvonlisä” – jos sitä on – on mielestäni kokonaiskuvan luomisessa laajan tutkimuskirjallisuuden ja valmiiden tilastojen pohjalta sitä kysellen, millä ehdoilla palkkatyönkin avulla on voitu päästä objektista subjektiksi. Kun olen rohjennut määritellä *Työelämän huonontumisen lyhyen historian* sekundaaritutkimukseksi, en ole tarkoittanut tilastojen pohja-aineistojen uutta käsittelyä uusilla kysymyksillä enkä

niiden täydentämistä omilla järjestelmällisillä kyselyillä vaan yleensä erillään pidettyjen taloushistorian, työmarkkinatutkimusten ja stressitilastojen ymmärtämistä suhteessa toisiinsa.

Historioitsijan tuottama ”arvonlisä” voisi olla sellaisten aikalaishokemien kuin ”globalisaation”, ”deregulaation” ja ”kilpailun” ymmärtäminen kapitalismin ylituotantokriisiksi kestokulutustavaramarkkinoiden saturoiduttua 1974. Voittojen pienentymistä vastaan on kamppailtu halventamalla ja ulkoistamalla työtä sekä vähentämällä työvoiman määrää, mikä on vain äidytännyt kriisiä. Työntekijöitä ei ole koetellut mystinen ”avautuminen” vaan kakun uusjako poliittisin päätöksin siinä toivossa, että talous vauhdittuisi edistämällä voittojen kertymistä omistajille, kun taas palkkatyön ”kulta-aikana” (määritelmä Hermann van der Ween) jatkuvan kasvun reseptinä pidettiin täystyöllisyyttä keskiluokkaisilla palkoilla ja sen luomaa kulutuskysyntää.¹ Työelämä tutkimukset ovat teettäjiensä takia yleensä sovellutuksiin keskittyviä, joten valmiina annetut puitteet ylittävien muuttujien tarkastelulle oli tilaa ja tilausta.

Toimeentulo ja elinaikaodotus

Perustava kysymykseni oli, miten paljon ainutkertaista elämänsä omalla työllään

1. Vrt. Robert Brenner (1998) *The Economics of Global Turbulence. A Special Report on the World Economy, 1950–1998*. *New Left Review* 1/299, May–June 1998; Robert Brenner (2002) *The Boom and the Bubble: The US in the World Economy*, London: Verso; Gero Jenner (1999) *Das Ende des Kapitalismus. Triumph oder Kollaps eines Wirtschaftssystems?*, Frankfurt/M.: Fischer.

toimeentuleva työntekijä kulloinkin on joutunut uhraamaan pelkän toimeentulonsa eteen ja paljonko sitä on jäänyt muuhun. ”Lyhyen historian” aikarajat määrittää palkkatyön nousu omistamista vastaavaksi turvatekijäksi ja työajan keskimääräinen lyheneminen länsimaissa 1970-luvulle saakka (meillä aina vuoteen 1986 saakka) sekä sen jälkeen todettu palkkatyön prekarisoituminen takaisin kohti yksittäisiä markkinasuoritteita vailla sosiaalivakuutusluonteista turvaa sekä työajan pidentyminen (ja epämääräistyminen) työvoiman ydinosaalla. Olen tulkinnut vaihtosuhteen huonontumiseksi sen, että joutuu ponnistelemaan enemmän saadakseen edes entisen.

En käy läpi mitä tahansa työelämään liittyviä seikkoja vaan ainoastaan niitä, joiden katson kertovan työn vaihtosuhteen muutoksista hyvinvointivaltiokaudesta hyperkilpailun kauteen. Siksi tutkielmaani ei voi kuitata nostalgisoinniksi luettelemalla asioita, jotka ennen olivat kurjemmin tai heittämällä vastaani pidentynyttä elinaikaodotusta tai PISA-tuloksia, jotka hyvinvointivaltiokauden ansiosta nyt ovat tilastollisesti kunnossa mutta joiden voi olettaa taantuvan sitä mukaa kuin 1990-luvulta koventunut olemassaolontaistelu ja perusopetuksen säästöt vaikuttavat. Kai tieteellinen todistelu sentään lähtee siitä, että oletetun syyn pitäisi esiintyä ennen oletettua seurausta eikä satunnaisista korrelaatioista!

Elinaikaodotuksen voi näin ollen kääntää tukemaan keskeisiä argumenttejani. Medikalisaation tutkijathan ovat tähdentäneet, kuinka vähäinen osuus lääketieteellä on ollut elinajan pidentymiseen ja kuinka suuri on ollut elintapojen ja olosuhteiden osuus. Toivon ja toivottomuuden psykologian piirissä on esitetty kiinnostava teoria, jonka mukaan 1700-luvulta länsimaissa alkanut elinajan piteneminen johtui myös fatalismin väistymisestä ja olosuhteisiin vaikuttamisen kokemuksesta.²

Katson, että palkkatyön tuottama tinkimisvara oli 1970-luvun alussa parempi kuin nyt, vaikka ostovoima olisi tällä hetkellä parempi ja johtajatkin kohteliaampia. Historiallinen odotushorisontti oli näet silloin toinen: ei voitu kuvitellakaan saavutettui-

hin etuihin kajoamista. Päinvastoin hellittiin toivoa siitä, että poliittisen painostuksen ansiosta yhä uudet subjektiiviset tarpeet saatettaisiin perusoikeuksien piiriin.

Vartiaisen kanssa käymäni dialogi omistusasumisesta liittyy sekin tavallisen ihmisen mahdollisuuksiin olla antamatta kaikkia voimiaan käytettäviksi itselle vieraisiin tarkoituksiin. Pohdin kansanomaista käsitystä omistusasumisesta pääsynä osittain vapaaksi markkinariippuvuuksista, mm. pakosta maksimoida tulojaan – tavoite, jossa ehkä näkyy talonpoikaisen mentaliteetin pitkä kesto uusissa oloissa.

Maatalousyhteiskunnassa omalla työllään elävän vapautti mielivallasta omistusoikeus omaan maahansa. Löysästi feodalismiksi sanotussa ehdollisen omistusoikeuden järjestelmässä maan käyttöoikeuden ehtona oli ylijäämän luovuttaminen yliomistajalle, joka saattoi olla myös kruunu. Talonpojilla ei ollut kannusteita tuottaa enempää kuin perheensä elanto, koska mahdollinen ylijäämä olisi kuitenkin pakko-otettu heiltä. Riistolle oli kuitenkin rajansa ja toimeentulosta markkinasuhteiden ulkopuolella toivoa niin kauan, kuin maa (tuotantoväline) oli heidän perintönsä eikä herran. Koska talonpoikia ei voitu motivoida enempään, pakko-otettavia oli valloitettava koko ajan lisää aatelin kesken jaettavan tuloksen hankkimiseksi.³ 1700-luvun lopulla talonpoikainen maan ja metsien omistus vahvistettiin monissa Länsi-Euroopan maissa ehdottomaksi, poissulkeväksi ja myyntiin oikeuttavaksi, niin myös Ruotsissa 1789. Parlamentarismien synty Englannissa on selitetty ehdottoman maanomistusoikeuden antamalla tinkimisvaralla verosuostunnoissa.⁴ Suomessa talonpoikaissäädyn nousu liittyi isoonjakoon ja metsätuloihin.

Viittailen agraarihistoriaan siksi, että siitä niin hyvin näkyy tavallisen ihmisen haluttomuus ponnistella vain herrojen sotia ja monumentteja varten sekä ehdottoman nautintaoikeuden merkitys hyväksikäyttöä rajoittavana valtalähteenä: vapautena olla antamatta, jos vaihtosuhte on epäedullinen.

Vuosina 1875–1975 turvallisuus irrotettiin yksinomaisesta liitynnästä omaisuuteen ja kytkettiin entistä vahvemmin työmarkkina-

kansalaisuuteen.⁵ Hyvinvointivaltion turva-
verkko, johon Vartiainen aivan oikein viit-
taa, lievensi omistamattomien riippuvaisen
aseman tuottamaa turvattomuutta kollektiivisella riskivakuutuksella, joka ulottui aina perustoimeentuloon. Palkkatyöstä, joka kapitalismissa oli lähtökohtaisesti ollut vain markkinahintainen suorite vailla sen kummempia turvajärjestelyjä, tuli keskeinen väylä luokkasuhteet ylittävään statusnautintaan, ”sosiaaliseen kansalaisuuteen” (Thomas Marshall, 1949),⁶ ja työpaikasta jopa ”sosiaalinen omistus” (Henri Hatzfeldt, 1982). Palkkatyöläisyyteen liittyvä putoamisuhka universalisoitiin kaikkia koskevaksi haasteeksi eikä sitä voitu enää hoitaa erityisryhmien kurinpitokysymyksenä ja hyväntekeväisyysasiana, kuten siihen asti oli koettu tehdä. Riippuvaisesta työstä tuli poliittisen painostuksen, ammattiyhdistysliikkeen ja toisen maailmansodan jälkeisen 30-vuotisen Kondradjevin syklin voimalla samantapainen suhteellisen riippumattomuuden tae, jollaisena maanomistus oli kangasteltu Koskelan Jussin ja Akselin mielissä näiden haaveillessa torpparivapautuksesta.

Kun työehdoista ja palkoista voitiin neuvotella kollektiivisesti, ei työntekijää voitu pakottaa antamaan kaikkeaan vieraisiin tarkoituksiin: työstä piti saada hyötyä itsellekin. Ei siis vain ostovoimaa vaan myös aikaa ja energiaa omiin tarkoituksiin. Kollektiivinen tinkimisvoima ja universaali sosiaaliturva mahdollistivat historiallisesti ajatuksen yksilöllisestä itsensä toteuttamisesta (kulttuurisista elämäntyylihalinnoista) eliitin ulkopuolellakin. Vartiaisen perustellusti epäilemä pyrkimys turvata tulevaisuutta uudestaan yksityisomaisuudella – asunnolla tai yksityisellä eläkevakuutuksella – on looginen seuraus siitä, että palkkatyön ja sukupolvilainaperustaisen sosiaalivakuutuksen varaan ei voi enää perustaa tulevaisuuttaan samalla tavoin kuin vielä 15 vuotta sitten: oman onnensa nojaan jätetyt ajautuvat luontevasti omavaraistaloudelle tyypillisiin asenteisiin. Kun puhun globaalikilpailun syrjäyttämistä hyvinvointivaltioista, tarkoitan ensisijaisesti niiden lisäehtojen karsimista, joiden ansiosta palkkatyö aikanaan lakkasi olemasta pelkkä markkinasuorite.

Korostan kirjassani, että *hyvinvointivaltio* oli historiallinen suhdanne ja valtakonstellaatio eikä se perustunut hyvän yhteiskunnan viisasten kiven keksimiseen, niin kuin tuonaikaiset keynesiläiset yhteiskuntasuunnittelijat Philippsin käyrineen uskoivat. Samaa historiallista suhteellisuutta tarjoan myös toivon lähteeksi nykytilanteessa: markkinat tarvitsevat valtiota yhtä paljon kuin valtio niitä,⁷ mikä antaa demokraattista tinkimisvaraa vastoin globalisaatiofataalistien pelotteluja kaiken karkaamisesta Kiinaan, ellemme uudestaan suostu tekemään enemmän vähemmällä.

Vartiaisen muutoin keskittynyt lukemisoite on ilmeisesti herpaantunut hänen väittäessään teosta ”epäsensitiiviseksi kapitalismin diversiteetin suhteen”. Kirjan perspektiivi riittää osoittamaan, että on ollut mahdollista saada enemmän hyvinvointia irti kapitalismista ja että yhä on huomattavia eroja siinä, miten *globalisaation* tuottamat paineet on kohdattu. Erilaisille valtion ja markkinoiden kombinaatioille on omistettu kokonainen alalukunsa (s. 203–220). Totean monin paikoin, kuinka pienet avoimet taloudet voivat kohdata toisistaan poikkeavalla tavalla samat globaalikilpailun paineet. Totean Saksan kappalekohtaisen tuotavuuden ”jäykistä työmarkkinoista” ja palkkatasosta huolimatta, annan kiitosta Tanskan tavalla yhdistää työmarkkinajoustoja työntekijän perusturvallisuuteen ja muistutan Chilen ja Malesian yksipuolisista toimis-

2. L. A. Sagan (1987), *The Health of Nations: True Causes of Sickness and Well-Being*, New York: Basic Books.

3. Benno Teschke (2003) *The Myth of 1648. Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations*, London – New York: Verso.

4. Richard Pipes (1999) *Property and Freedom*, New York: Alfred A. Knopf.

5. Robert Castel (2000) *Die Metamorphosen der sozialen Frage. Eine Chronik der Lohnarbeit*, Konstanz: UVK Universitätsverlag.

6. Tom Marshall (1949) *Citizenship and Social Class*, teoksessa T. Marshall – T. Bottomore (toim.), *Citizenship and Social Class*, London: Pluto Press 1992; Tuomo Kokkonen (2004) *Sosiaaliset oikeudet ja sosiaalipolitiikka*. T. H. Marshallin näkökulma hyvinvointivaltioon, *Politiikka* 4/2004, 264–275.

7. Vrt. Karl Polanyi (1944) *The Great Transformation: The Political Origins of Our Time*. Boston, MA: Beacon Press.

ta lyhyiden pääomaliikkeiden hillitsemiseksi 1997/98. Kirjan jo ilmestyttyä arvelin kyllä taipuneeni siinä liikaakin Peter Hirstin ja Graham Thompsonin optimismiin⁸ kansallisen politiikan mahdollisuuksista: Kiina-ilmiö kiihtyi Suomessa, IG Metall suostui Saksassa työajan paikallisiin pidennyksiin ja Ranskan 35-tuntinen työviikko alkoi horjua. Eurooppa alkoikin taantua kohti USA:n hikipajoja sen sijaan, että USA olisi alkanut edistyä kohti sivilisoituneempia ratkaisuja!

Pessimismi on katsojan silmissä

Monien muiden arvioijien tavoin Vartiainen syyttää kirjaani pessimismistä. Kirjan pessimistisyys riippuu kokonaan siitä, missä määrin paljon nykyiset tehostamispaineet täyttävät arvioijan näkökentän. Jos sopeutuminen nähdään ainoana vaihtoehtona, silloin todellisuuden ikävistä puolista kertova viestintuoja luonnollisesti koetaan syylliseksi masennukseen.

Työterveyslaitoksen, Tilastokeskuksen, Stakesin ja VTT:n jo kertaalleen julkistetut tulokset kävivät talouslehtien mielestä epäilyttäviksi heti sen jälkeen, kun niistä oli koetettu tehdä synteesiä, edes kollaasinomaista. En lisännyt toisten tutkimustulosten selostuksiin omiani, sen voi dokumentaatiosta todeta niin reaali-palkkojen vs. pääomatulojen kehityksen osalta kuin myös työtahdin osalta (s. 119–124; 242–246). Siinäkin mielessä ”lisäarvoa” on haettava muualta.

Tilastotutkimukset riittävät sellaisinaanakin osoittamaan, että suomalaisen työelämän vuosina 1991–97 kasvanut stressi ei ole jonkin erityisryhmän sopeutumisongelma. Kirjani ilmestymisen jälkeen julkaistut Terveys 2000 -tutkimuksen tulokset kertovat, että joka neljäs työntekijä kärsii uupumusoireista. Vuoden 2003 työolobarometrin mukaan 68 % suomalaisista työntekijöistä pitää työtään henkisesti liian raskaana, ja vain vajaa puolet kokee, että työntekijöitä on riittävästi työmäärään nähden.⁹ Työllisyys ei enää näytä lisääntyvän bruttokansantuotteen tahdissa.¹⁰ Keskimääräisen varallisuuden kasvu ei enää lisää keskimääräistä onnea.

Näitä tilastoja vastaan voidaan toki aina marssittaa muita, miellyttävämpiä lukuja.

Toinen annilaatiostrategia on ollut marginaalisoida sekä minut että informanttini, jotta työuupumus voitaisiin selittää pois pullamössösukupolven marinana. Jari Sarasvuon mukaan työuupumusvalitus onkin pelkkä tosiasioihin perustumaton ”joukkopsykooosi”, jonka Siltala on *moraalittomasti* lietsonut työntekijöihin näin haitaten Sarasvuon ja muiden konsulttien ponnistuksia hengen nostattamiseksi ja tuottavuuden lisäämiseksi yrityksissä. Tuotantotalouden professori Paul Lillrank puolestaan on julistanut minut ”työelämäluuserien” edustajaksi.

Saatan olla luuseri, mutta informanttini eivät oman tuntumani mukaan olleet mitään valittajatyyppejä vaan työkeskeisiä, paljon kokeneita ja suhteellisuudentajunsa hyvin säilyttäneitä. En tietysti voi verrata heitä edustavasti ”työvoiman keskimääräisiin ominaisuuksiin”, mutta toisaalta vastustan ponnekkaasti sitä väitettä, että juuri heistä *vuoti eniten visvaa*. Protestointi edellyttää aina tiettyä toimintakykyä, kun taas masennetuimmat eivät enää jaksa piitata asioista ympärillään. Sanomani oli, että työn vaihtosuhteen huonontuessa ja ponnistuksen ja palkinnon ennakoitavan suhteen tuottaman elämänhallinnan pettäessä ihmisen ei keskimäärin voi edellyttää olevan optimistinen. Pahoinvointi ja pakofantasiat ovat normaalien ihmisten normaalireaktio tilanteessa, jossa omaan elämään ei enää voi vaikuttaa.

Omasta mielestäni olenkin lietsonut optimismia koettaessani nähdä nykytilanteen historiallisena suhdanteena eikä teknisen kehityksen tuottamana *conditio humanana*. Massiivisesta palautteesta päätellen jo kirjani ilmestyminen tuotti monille helpotusta ahdistukseen: he eivät kokeneet enää olevansa riittämättömyytensä kanssa poikkeavia ja viallisia. Yhteen kasaamani tilastot ja suorasanaisten pelkistykseni niiden sanomasta ikään kuin antoivat sosiaalisen vahvistuksen monien työntekijöiden omille kokemuksille ja tuottivat sellaista joukko-voiman tuntua, jota ay-liikkeeltä oli aikaisemmin totuttu odottamaan.

Mielestäni olisi joutavaa suhteellistaa suurta tehostamisharppausta kohorttikokemuksena (joista kyllä puhun patkätyön yh-

teydessä) tai ”vakioida” laman vaikutuksia pois, sillä eihän laman jälkeen palattu mihinkään ”normaaliin” – nuorennettu ja nöyrytetty työvoima¹¹ vain sopeutui henkisesti eikä verrannut enää olojaan 1980-lukuun. Tutkija voi myös peittää oleellisen epäoleellisuuksilla. Finanssiglobalisaation vaikutukset voi aina raamittaa jonkinlaiseksi historian syklisyydeksi viittaamalla silkkietien kamelikaravaaneihin tai 1800-luvun jälkipuoliskon kultakantaan.

Tutkijan on nykysuhdanteessa helpointa todistella objektiivisuuttaan ja optimismiaan keskittymällä sellaisiin ilmiöihin, jotka voitaisiin muuttaa kajoamatta pääoman ja työn väliseen kakunjakoon. Työelämän tutkijat ja konsultit ahtautuvat organisaatio-, kommunikaatio- ja johtamiskysymysten ääreen, ikään kuin työelämän ”laatua” voitaisiin parantaa riippumatta siitä, miten paljon työntekijän täytyy toimeen tulla itsestään antaa. Käypää retoriikkaa on aloittaa oma markkinointipuheensa tunnustamalla Siltalan kuvaamien ongelmien todellisuus mutta ottaa oitis etäisyyttä ”yksipuolisesta” tai ”pessimistisestä” kokonaiskuvasta ja keskittyä esittelemään omia osaratkaisuja.

Ekonomisteillekin on vielä tehtävää

Vartiainen kaipaamia työelämän menestystarinoita tullaan siis epäilemättä pian kuulemaan, sillä sellaisen tutkimuksen rahoittajista ei liene puutetta. Menestystarinoita saadakseen menestys täytyy kuitenkin määritellä toisella tavalla kuin työstä itselle jäävällä elämällä tai työn avulla saavutettavalla osallisuudella kakun kasvusta. Jill A. Frasier lainatakseni: 1900-luvun lopun saneeraukset, tahdin ja päivänpidennykset opettivat amerikkalaisille toimihenkilöille, että työpaikan vaihtaminen ei auta, sillä ”all jobs are bad”.¹² Palkkatyöllä ei voi enää saavuttaa sitä suhteellista elämänhallintaa, jonka työn oppiminen aikanaan tuotti työn löysytymisen muodossa niin kauan, kuin rakenteet olivat jäykkiä, niistä sopiminen poliittista eikä pelkästään tuotantotaloudellista ja työntekijöillä omat läpinäkymättömät katvealueensa, reviiirinsä. Menestystarina edellyttää täysimittaista etujen yhteyttä työntekijän ja työnantajan kesken – palkkatyötä

itsensä toteuttamisen pääasiallisena muotona *uuden talouden* mytologian mukaan. Mutta ellei tämä ehto toteudu, voi kysyä, mitä hyötyä on keskiluokkaisestakaan palkasta, jos töiden jälkeen ei jaksakaan mitään – niin kuin joka kolmas työssä oleva britti kertoo?¹³

Vaikka Vartiainen voi olla väärässä torjuessaan sanomani edustavuuden, hän on varmaan oikeassa sävyjen ja tunnelmien suhteen. Kirjani vastaanoton polarisoituneisuus ihmetytti, vaikka en olisikaan pitänyt mahdollisina kirjoittaa työelämän huonontumisesta sellaista historiaa, joka olisi voinut yhtä lailla miellyttää työnantajia kuin työntekijöitä. Mutta maailmanmitassa kirjani ei ollut järin radikaali vaan edusti hyväuskoista reformismia markkinatalouspohjalta; odotinpa joittenkin globalisaatioaktivistien pitävän sitä ”löysänä *The Economist* -lehden humanismina”. Osa torjunnan epäilyllisyydestä varmaan selittyy Suomen umpioituneisuudella ja sillä, että eliitti on tiivistänyt rivinsä Elinkeinoelämän Keskusliiton ohjelmajulistusten läpiviemiseksi. George W. Bushin sanoin: joko olet meidän puolellamme tai olet meitä vastaan! Mutta osavastuu vastaanotosta lankeaa myös minulle. Puhujana jonkun kerran sävellajista erehtyneenä tiedän, että tunnesävy voi lietsoa vastakohta-asetelmat lukkiu-

8. Peter Hirst – Grahame Thompson (2000) *Globalisation in Question. The International Economy and the Possibilities of Governance*, Cambridge: Polity Press.

9. *Helsingin Sanomat* 3.12.2004, ”Vain muutoksiin sopeutujat selviävät ilman työuupumusta”, Perttu Kauppinen.

10. Pekka Ilmakunnas (2004) Talouskasvu, työttömyys ja työpaikkojen syntyminen ja häviäminen, teoksessa Reino Hjerpe – Heikki Räisänen (toim.) *Hyvinvointi ja työmarkkinoiden eriytyminen*, Helsinki: VTT, 35–45.

11. Alan Greenspan, FED:n puheenjohtaja, totesi 1990-luvun lopulla, ettei hyvä työllisyystilanne näemmä enää kiihdyttäneytäkään inflaatiota, koska ”traumatisoidut” työntekijät olivat epävarmoja paikoistaan eivätkä tohtineet tinkiä lisää palkkaa.

12. Jill A. Fraser (2002) *White-Collar Sweat-Shop. The Deterioration of Work and its Rewards in Corporate America*, New York – London: W. W. Norton & Co. 91, ks. myös s. 132, 155.

13. Madeleine Bunting (2004) *Willing Slaves. How the Overwork Culture is Ruling Our Lives*, London: Harper – Collins.

tumaan vaikka asiasisältö kuinka avaisi tilaisuutta dialogiin toisten lähtökohtia kunnioittaen.

Vartiaisen mukaan pessimismi ei synny faktoista vaan ”läpikäyvästä tunnelmasta”, joka hallitsee kokonaisuutta. Huomasin itsekin hyperkilpailun ihmiskoetta ja julkisen sektorin managerismia käsitteleviä lukuja viimeistellessäni, että ne eivät tarkoitettulla tavalla jätä henkistä tilaa kipeiden asioiden analyttiseen tarkasteluun vaan ajavat niin tekijän kuin lukijan umpikujaan. Ryhmädynamiikkaan ja tunteiden siirtoon jonkin verran perehtyneenä pidin umpikujaan ajamista vaarallisena ja koetin avata henkisen tilan uudelleen refleктоimalla tilannetta 7. luvun lopussa sekä esittämällä lopussa historian avoimina mahdollisuuksina allekirjoittamatta niistä sellaisenaan mitään. Tämä *containment* ei näemmä kuitenkaan riittänyt.

Viestintävirheen tunnustan siinäkin, että Vartiainen on kokenut minun leimaavan ekonomistit ”lähes ammattiluokkana kielteistä kehitystä ylläpitäväksi voimaksi” jättämättä tilaa kaikille uusliberaaleista poikkeaville taloustieteilijöille. Viittaan kuitenkin tiuhaan ja arvostavasti vaikkapa Vartiaisen mainitsemaan Joseph Stiglitziin, eikä Amartya Senkään aivan vieras ole. Myös Lester Thurow’lta katson saaneeni paljon vaikutteita.

Olisin hölmö, jos tuomitsisin taloustieteen tieteenä. Päinvastoin näen sen pyrkimyksessä muuttujien järjestelmälliseen läpikäymiseen tulevaisuuden käyttäytymistieteen perustan, vaikka tieteenalan tähänastiset tulokset eivät aivan vielä oikeuttaisikaan toisten tieteenalojen edustajien sulkeamista ulos yhteiskuntaa koskevasta keskustelusta vain sillä perusteella, että he eivät osaa lukea ekonomistien risuaitoja.

Talouden, syklien ja onnellisuuden psykologia tarjoaa psykohistorian tutkimiin kysymyksiin selvimmät kosketuskohdat. Taloustieteen pohjalta ponnistaneet kriitikoni Paul Lillrank, Risto Harisalo ja Juhana Vartiainen ovat oikeutetusti muistuttaneet, että käsitellessäni työntekijöitä tuottajina unohdan heidän roolinsa kuluttajina ja siten omien asiapakkojensa myötäasettajina.

Toisaalta he itse näyttävät unohtavan, että pääoma vaatii vertailukelpoista reaalikorkoa ottamatta huomioon samojen kuluttajien tarpeita tuottajina. Näin Vartiainenkin tekee ottaessaan tehostamisen, läpinäkyvyyden ja tiimityön ongelmattomana yhteisetuna, vaikka löysyyden ja autonomian katoaminen ei suorassa suhteessa käänny paremmaksi reaali-palkaksi. Taloustiede muistuttaa eri tekijöiden dynaamisista riippuvuus-suhteista mutta tarvitsee muistutuksia siitä, että muuttujien takana on merkityksiä tuottavia, psyykkisiä rajojaan ylläpitäviä ja yhteenkuuluvuutta hakevia mutta hyväksikäyttöä vältteleviä ihmisiä.

Kritiikkini onkin parasta täsmentää koskevaksi taloustieteen käyttöä asiapakkojen ideologiana yhteiskunnallisessa keskustelussa. Vartiaisen mukaan taloustiede palvelee ihmisten preferenssejä, ja jos he toivovat lyhempiä työaikoja, tehokkuus määritellään sen mukaan. Valitettavasti taloustieteellisiä argumentteja käytetään niin meillä kuin muuallakin nimenomaan ”välttämättömyyksien listana”, jonka avulla poliitikkoja ja äänestäjiä vaaditaan luopumaan siitä mitä haluavat, jotta ”sijaintipaikka” selviäisi kilpailussa.

Taloustieteen roolia USA:n 1900-luvun politiikassa tutkinut Michael A. Bernstein toteaa, kuinka keynesiläisten makrotaloudellinen säätelyoptimismi vaihtui 1970-luvun teorian vastaisen inflaation ja työttömyyden yhteisesiintymisen myötä rationaalisten odotusten teoriaksi niin yleisellä tasolla, etteivät olosuhteet enää voineet teoriaa falsisoida. Kun harjoitetaan ”introverttiä ja yllättävän läpitunkematonta” diskurssia, ”ekonomistien tieteenalansa ominaisuuksiksi väittämä eksaktius ja tieteellinen tarkkuus auttavat hiljentämään aidon talouspoliittisen väittelyn siirtämällä puheen päämääristä keinoihin”. Ja kun päämääriä ei voida politisoida, ekonomistiprofessio tulee Michael A. Bernsteinin mukaan palvelleeksi yksityisiä intressejä yleisenä etuna.¹⁴

14. Michael A. Bernstein (2001) *A Perillous Progress. Economists and Public Purpose in Twentieth-Century America*, Princeton-Oxford: Princeton UP., 183, 191.

Jos asiapakko on syrjäyttänyt poliittiset arvovalinnat, asioiden pakosta poliittisiin valintoihin jouduttaneen taas palaamaan. Jos näet työvoiman kustannuksella lisätty tuottavuus olisi tuonut muassaan sellaisia siunauksia kuin tavoiteltiin, miksi suursijoittajat eivät tällä hetkellä uskalla sijoittaa pörssiyrityksiin vaan panttaavat varojaan?

Kyse voi olla keskitetyn talouden, skaalautujen ja suurten osakeyhtiöiden tehokkuusetujen ehtymisestä samalla tavoin kuin feodaalitaloudessa kävi. Jos teollinen tuottavuus kerran on jo huipussaan ja Kiina hoitelee vientiylijäämän muidenkin puolesta, edessä voi olla paluu kotimarkkinakeskeisempään palvelutalouteen muualla.

Se tarjoaa markkinoita myös pienemmille yrittäjille ja työn paluulle elämänhallinnan välineeksi, jos suunnittelu, tekeminen ja asiakaspinnan hallinta yhdistyvät samoille henkilöille. Miten raha sitten kiertää palvelukeskeisessä kotimarkkinataloudessa, miten työn uusjako hoidetaan, miten kotona tehdystä työstä tulee tuottavaa ja eläkkeeseen oikeuttavaa, miten yhdistää tarpeiden kasvu hoiva-alalla säälliseen toimeentuloon hoivatyön tekijöille – siinäpä isoja ongelmia, joissa mielihyvin tunnustan pätevyyteni loppuvan ja ekonomistien pätevyyden vasta alkavan. ■